

Vesna Parun

Tri pesmi o republiki

Rja razjeda stoletja, a ljudstva rastó in gredó
 Minevajo leta, galeje s čredami sužnjev
 in z morišči zgrajenimi
 sredi žita.
 Več krvi kot poplav in dežjà,
 več mrtvih kot mraka.

Množe se drevesa, a človek trepeče pred strelo
 ko teše tramovje
 za stebrišča vladarjev.
 V smoli do pasa, v koprivah do grla,
 plečati ljudje v okajenih onučah.
 Ovčar, ki se je z volkom pobratil,
 a ime so mu dali snegóvi
 okrvavljeni,
 in kraguljčkov žvenket,
 in zemlja, z garaškim
 trpljenjem.

A mnogo jih je za garanje. Aj, Lika!
 Gladuj, množica siromakov; kraljevski papirji, glej, rastejo
 na borzi
 Vam pa: rovnice in motike,
 Če ti ni prav, bratec, svet je širok,
 kar pojdi, bog s tabo!
 Tu so pampe,
 Amerika.

Kakšne borze, kakšni viteški turnirji!
 Mar se vam sanja, gospoda? Vse je danes
 Republika:
 Živinoreja, in rž, in abeceda,
 in proizvodnja jekla.

A jutri boš videl traktor, in parni mlin, in tloris
 elektrarne namesto sanjskih bukev.

Odprti težki atlas, pravéljico o globini.
Žolto mrežo zemljé.
Odmeri: osem palcev, Jugovzhodna Evropa,
Dinastijo črtaj, zbriši celo rubriko!
Nov brod smo zgradili, imenuj to, kot hočeš,
zdaj imamo Republiko!

2. Danes je izrečena beseda zrela in celovita,
lepša od polja pšenice,
slajša od grozdja.
Polna so je usta kakor mleka; ah, zajoči
od sreče!

Košček tople zemljé ugrabljen mraku.
Otrok iztrgan zobovju
hijene.
Kruh, prinesem na razpotja, na ceste,
da gosté se popotniki
in ptice
v veselje drug drugim.

Otroci prihajajo, otroci vidijo nebo.
Drugega nič.
Modro.
Parnik na obzorju,
razsvetljeno mesto:
Republika.

3. Republika ni praznik, je naporno življenje.
Tisoče ton premoga in kamnolom,
iz katerega bo nastal nebotičnik
in geometrija.
Danes se človek ozre in zagleda: dežela
je širna in dobra.
A bela plošča se dviga nad vsem kot meglà,
grobnica je razpadla na soncu,
in salva bobni:
država
podprta s pogledom milijonov.

Zaplula je ladja-ljudstvo, kamniti polotok,
 z rekami, s hribi in s čredami,
 in s človeškim mravljiščem.
 Jugovzhod Evrope z zastavo Republike na čelu,
 potisnjena v zgodovino
 prvokrat
 z zanesljivostjo planeta.

Petnajstega oktobra leta 1945 je Zagreb zasijal lepši in slovesnejši kot kadarkoli: tistega dne so potekale mestne volitve, prve v osvobojeni domovini.

Spominjam se, da so to bili veliki trenutki v mojem življenju, ker sem takrat prvič tudi sama volila v prvo mestno ljudsko skupščino, Ljudsko fronto in ljudsko oblast.

Po razglasitvi izidov pa so spet bile bakle, zastave, pesmi in kola pozno v noč.

Na večer pred 11. novembrom so se ponovno prižgale plamenice in so se razlegle pesmi, tokrat še močnejše, tokrat po vsej državi. Naslednji dan so bile volitve v Ustavodajno skupščino, ki naj bi razglasila republiko in sestavila njen prvo ustavo.

To je bil največji dogodek v mojem življenju.

Tiste dni sem prebirala članke, dolgo strmela v naslove in sanjerala o njih. Vse, karkoli je prihajalo do mene, še najnavadnejše novice, mi je vznemirjalo domišljijo. Prisostvujem torej nastajanju države, sem sama sebi govorila. Skozi mojo kri se potemtakem pretaka zgodovina. Kaj sem potem jaz? To so bili dnevi neumornega razreševanja same sebe v času. Vznemirljivi.

»Danes se začenja zasedanje Ustavodajne skupščine« — ta naslov se je nekega dne končno pojavil na časopisnih stolpcih in zadrhtela sem.

Spominjam se: sedeli smo v menzi za dolgimi mizami, jedli smo žgance z mlekom v prahu, ki je prišlo od organizacije UNRRA, in se neutrudno pogovarjali o vsem...

Pravzaprav ne bi vedela povedati, kje sem začela pisati to pesem. Med šolsko uro? Zelo mogoče. Kasneje sem našla njen osnutek sredi nekega skoraj praznega zvezka, ki je bil namenjen za eksperimentalno psihologijo. Na eni strani je bil narisana prerez glave ali nekaj takega z živcem simpatikusom, na drugi pa razpredelnici za določanje psihične utrujenosti po neki sodobni metodi. Če sodim po tem, da je že na naslednji strani znanost odstopila prostor stihom, mi ni težko obnoviti, kakšen je bil videti moj tedanji študij...

Začetek prve pesmi Rja razjeda stoletja se mi zdi, da se je nekako porodil na ulici poznega jesenskega popoldneva, ko sem stopala po kupih listja rjavkaste barve v drevoredu nekega parka. Nemara na Zrinjevcu. Morda pa sem jo napisala doma tudi v eni od zajtrkovalnic, v katere sem zahajala. Sedla sem kdaj na svojo beležnico, medtem ko sem pila mleko, in jo pozabila na stolu, potem pa sem se spomnila nanjo in drvela nazaj. Tisti stih v srednji pesmi, ki se glasi Polna so je usta kakor mleka; ah, zajoči od sreče! — je nastal tam, prisegla bi. Če pa že ne v zajtrkovalnici, potem je po vsej

verjetnosti nastal doma v mali podnajemniški sobi, zelo hladni, brez peči, brez odej, v sobi, kamor je vedno vdiral vik in krik iz kuhinje, posebno zvečer, ko je mati hranila tri fante s toplim mlekom...

Stih Otrok iztrgan zobovju hijene — se gotovo nanaša na fašistična taborišča smrti...

V tej pesmi se skriva tudi moje osebno zmagoslavje nad dokončnim porazom vsega tistega, česar sem se spominjala kot mračne sence, ki se je zgrinjala nad vsem mojim detinstvom in najzgodnejšo mladostjo.

Devetindvajseti november 1945. leta: spominjam se Deklaracije o razglasitvi Ljudske republike Jugoslavije. Druga točka te Deklaracije se je glasila: S tem določilom se dokončno v imenu vseh narodov Jugoslavije ukinja monarhija in Petru II. Karađorđeviću z vso dinastijo Karađorđevićev odvzemajo vse pravice, ki so njemu in dinastiji Karađorđevićev pripadale.

Tisti stih iz prve od treh pesmi o republiki — Gladuj, množica siromakov; kraljevski papirji, glej, rastejo na borzi — kakor tudi tisti malone objesni vzklík na koncu — Dinastijo črtaj, zбриši celo rubriko! — sta nastala kot neposreden odmev v meni na besede te veličastne Deklaracije. Bila sem samo ena priča iz množice...

Toda meni osebno je ta zadnji stih pomenil še nekaj: to je bil spomin na dneve strahu in gladu, ko sva z bratom nekega večera ob južnem vremenu v mojem rodnem kraju na otoku Zlarinu čemela ob oknu in poslušala nerazumljiv pogovor med mamo in očetom v sobi za nama. Tedaj sva prvič v življenju slišala besede politika, država, vlada... To je bilo leta 1928, ko so v Beogradu v Ljudski skupščini ustrelili Stjepana Radića. Moj oče je tisti dan na občinski zgradbi v Zlarinu izobesil črno zastavo. Midva sva tekala za njim na podstrešje in se vsemu čudila. Naslednji dan so ga odpustili iz službe in naša družina — bilo pa nas je sedem — se je znašla na ulici.

Nekje v šibeniškem prelivu pa se je kot razsvetljeno mesto pomikal velik parnik in pritegnil za hip našo pozornost od grube nedoumljive resničnosti okrog nas v svetove sanjarjenj in hrepenenj...

In tako se je ta razsvetljeni parnik znašel tudi v tej moji pesmi.

Tu so pampe, Amerika — se glasi neki stih. Moji strici so davno, še skoraj kot dečki, odšli s svojega lačnega otpka na druge celine za kruhom.

V Liki — v tisti Liki, ki se je bratila z volkom — so padli njihovi sinovi v partizanih...

Tu omenjam še tudi planete, ker sem imela takrat zelo rada zvezdoznanstvo... Pa zemljevide — to mi je bil najljubši spomin na brata, ki jih je imel strašno rad in katerega vrnitev smo zaman čakali z zadnjimi partizanskimi enotami. Pa Jugovzhod Evrope — to je bila želja po zbližanju vseh balkanskih narodov v času, ko je Georgi Dimitrov v Sofiji govoril železničarjem in mornarjem in ko so v naši komaj rojeni republiki javno razpravljali o osnutku prve ustave FLRJ, ki je bil tiste dni, drugega ali tretjega decembra, predložen Ustavodajni skupščini. V takšnem prazniku so torej nekje v začetku decembra 1945 na ulicah tega mesta nad kupi odpadlega listja nastale moje tri pesmi o republiki, ki so bile objavljene 25. decembra v slavnostni številki Narodnega lista. To je ta na soncu razpočena grobnica — država, podprta s pogledom milijonov...

Ce bi mi kdo takrat rekel, da bo ta pesem postala na neki način dokument, bi morda preplašena pobegnila in jo skрила v predal, ali pa bi

jo začela popravljati in brusiti in to bi gotovo trajalo vse do danes. Vendar takrat tega nisem mogla slutiti. Napisala sem jo ob nekem določenem trenutku, toda tisti trenutek je postal zgodovina, skupaj z njim pa ne po moji zaslugi živi tudi ta pesem. Ko sem se tega zavedala, je bilo že pozno, da bi kaj v njej popravila in spremenila, kajti ni več moja in nimam pravice do tega.

(1963)

Vesna Parun

Enver Gjerqeku

Smrt ni moja zadnja beseda

Mladi Albanci Ganimeti Tërbeshi, šestnajstletni skojevki, ki so jo nemški fašisti obesili avgusta leta 1944 v Djakovici.

kljub zanki in sponi
pri vrhu moje planine
ni smrt moja zadnja beseda

kljub ugaslim očem in okamenelemu razumu
ni varna trdnjava
smrt moja zadnja pesem

kljub gluhemu zidu samo enega hipa
po tistem kratkem dnevu
ni smrt moj zadnji krik

kljub neugasljivi žeji ob suhem izviru
ni zaradi nepokorne obljube
smrt moja zadnja svetloba

kljub sanjam moje mladosti
v komaj zacvetelih zenicah
ni smrt moj zadnji pogled

kljub žalosti na še nedogorelih očeh
ni zastava moje luči
smrt moj zadnji up

in korak — tista druga stran mojega življenja,
poslednja sled mojih trepalnic —
smrt ni moj zadnji dih